

Tardor 2019***Un nou Ulisses de Joyce. Una traducció divulgativa***

Carles Llorach

Per començar voldria agrair al PEN català aquesta iniciativa del premi a la feina del traductor. I ens hem d'alegrar que aquesta iniciativa no sigui única, perquè a poc a poc anem veient com les institucions es van afegint a aquest reconeixement. Ja queda lluny aquella època que el nom del traductor no apareixia ni als crèdits. Però, visibles o invisibles, el que potser importa més a la persona que fa la feina és que li corresponguin uns honoraris dignes.

Aquest reconeixement és més necessari quan parlem d'una llengua com la nostra, sense els poders de l'estat ni els mediàtics. Quantes vegades no hem vist que un lector catalanoparlant ja no solament llegeix amb preferència autors d'expressió castellana, sinó que, en les traduccions d'autors estrangers, tria molt més sovint, o exclusivament, la traducció castellana? És que les traduccions al castellà són millors que les versions catalanes? O bé és l'habitual diglòssia quan dues llengües conviuen o coexisteixen al mateix país?

Potser, i no seré gens original en això, una manera de posar-hi algun pal·liatiu seria considerar com a lectures obligatòries a l'ensenyament certes traduccions o versions, no solament per omplir alguns segles escassos de literatura d'alta qualitat, sinó per acostar la població estudiantil a obres de referència universals. Estic pensant, per exemple, en l'*Odissea* de Carles Riba o en el *Tom Jones* de Mallafre.

En un altre ordre de coses, a la nota de premsa han dit que em dedico a la traducció professionalment. Tanmateix, la cosa no és ben bé així, perquè, amb un cop d'ull a la meva producció, tan escassa, és fàcil imaginar-se que no en podria pas viure. De tota manera, sí que és cert que durant uns quants anys vaig viure (o sobreviure) fent exclusivament aquesta feina. Però aleshores és quan em vaig adonar que més que traduir per professió, el que volia fer era traduir per vocació; és a dir, volia traduir només el que jo triés i no el que m'imposava el deure de portar un sou a casa. Sospito que aquest no

deu ser només el meu cas per la fama d'activitat mal pagada que corre, tot i que segur que hi ha professionals de la traducció que poden imposar les seves tries i alhora obtenir uns bons honoraris.

A banda d'aquestes consideracions prèvies generals, els volia parlar una mica del llibre pel qual m'han inclòs a la llista de finalistes.

Per norma general, davant de la traducció d'una novel·la estàndard, disposant d'uns coneixements adequats de l'autor i del context històric i cultural, es pot dur a terme una tasca excel·lent. Però davant d'una novel·la com *l'Ulisses*, l'aparell contextual que es necessita és enorme, i, per tant, el munt de feina esmerçada no és poc. No és una tasca d'un any, ni de dos, ni de tres (i això, qui ho pot pagar?). Només pensin que hi ha un volum de prop de 600 pàgines d'al·lusions i referències, i de més quantitat de text que *l'Ulisses* mateix. I, això, deixant de banda la llarga llista d'articles i de monografies que ens intenten explicar què ens vol dir Joyce a cada capítol, a cada joc de paraules, i ens assenyalen el valor de cada recurs, i, per tant són útils per a un lector i un traductor en potència.

També s'ha de dir, però, que hi ha un altre grup de monografies dedicades no tant a desxifrar els misteris de *l'Ulisses* com a fer especulacions gratuïtes, i més com a exercici de lluïment propi que no per aportar cap novetat a la comprensió de la novel·la; aquesta mena d'escrits allunyen, més que no pas acosten, el llibre al públic. Recordo el cas d'una de les més famoses monografies en què l'erudit s'atura a calcular, en detall i amb gran despesa de text i de temps, la minúscula suma que una lletera calcula fent servir el compte de la vella, i conclou que és correcta. Ens descobreix un nou valor de la novel·la, això?

Però, què aporta aquesta nova traducció de *l'Ulisses*? Realment, pel que fa a la qüestió textual, ja es veurà. Sigui com vulgui, el meu propòsit era fer una traducció divulgativa. És a dir, una novel·la que espanta el públic corrent, i fins i tot al culte, per l'embalum, per l'aurèola de dificultat, per l'argument (vull dir, manca d'argument), pels elogis ditiràmics capaços d'acoquinar el més intrèpid, etc.; segons la meva opinió, la novel·la no es pot oferir sense ajudes a la lectura. Per això volia una edició amb presentacions per a cada episodi i notes a peu de pàgina (i no pas al final), introduccions i notes que empenyessin el lector a continuar llegint i el fessin arribar al final de l'obra.

En aquest sentit, també volia que el català que s'hi feia servir fos més proper al públic, malgrat tots els canvis de registre, d'estil i de format que apareixen al llibre; per exemple, el tractament entre els personatges és de *tu* i de *vostè*, i no pas de *vós*; s'utilitza preferentment el passat perifràstic i no el simple; els noms de persona porten l'article, es fa servir la forma col·loquial dels pronoms febles, etc.

A part d'aquestes introduccions i notes a peu de pàgina (que es poden trobar en algunes edicions en altres llengües), la novetat que aporta aquesta edició és l'ús d'angles (<>) per assenyalar els fragments de text aliens al text principal i que hi estan inserits. Per exemple, a l'episodi 10, «Les roques errants», Joyce narra dues o més accions simultànies en el temps però allunyades en l'espai, sense cap mena d'indicació per al lector, cosa que el despista per complet. Nosaltres hem tancat aquestes insercions amb angles amb la idea de facilitar-ne la lectura. O bé, a l'episodi 12, «El Ciclop», Joyce insereix, dins la narració principal, fragments redactats amb la tècnica del gegantisme o exageració. Nosaltres també els hem marcat amb angles. També són novetat les notes que, a l'episodi 14, «Les vaques del sol», assenyalen els paràgrafs en què Joyce imita o estrefa la prosa dels diferents autors al llarg de la història de la literatura anglesa per mostrar-ne l'evolució fent un paral·lelisme amb l'evolució del fetus. Hem intentat traslladar també aquests diferents canvis d'estil de prosa anglesa a diferents estils de prosa catalana, amb la intenció de fer una equivalència amb la idea original de l'autor.

No obstant tot això, potser el que més interessa i costa de trobar és la resposta a la pregunta «Per què hem de llegir *l'Ulisses*?», o bé «Com podem recomanar *l'Ulisses*?». Lamento dir que no puc recomanar la lectura de *l'Ulisses* ni en la meua ni en cap traducció, ni en l'original, de la mateixa manera que no se m'acudiria recomanar mai a ningú que corregués la marató, perquè seria empènyer algú al patiment i, potser, a fer-se mal i tot. Recomanar *l'Ulisses* és arriscar-se a enviar algú al cansament, al desànim, i a l'aversion, si no definitiva, sí temporal, a la novel·la. Però, bé que hi ha gent que corre la marató i bé que hi ha gent que es llegeix *l'Ulisses*. Deu ser per alguna cosa, i això m'imagino que és la satisfacció final, un cop acabada la lectura; el goig ha de ser diferit, *a posteriori*. Continuant el símil de la marató, també és ben clar que no és sensat participar-

hi sense preparació prèvia ni el material adequat: així doncs, no crec que sigui assenyat embrancar-se en la lectura de l'*Ulisses* sense un cert gruix de comentaris que expliquin la muntanya d'al·lusions, referències i connotacions del text, i aquesta és la petita aportació de la meva edició.

Qui pugui llegir en l'idioma original de l'*Ulisses*, trobarà una abundància de materials (la majoria dels quals no estan traduïts aquí) que li permetrà fer-ne la lectura sense por de contractures ni desmoralitzar-se. Hi ha la famosa exegesi de Stuart Gilbert i altres resums vàlids, però el que em sembla més eficaç és del llibre de Blamires, *The New Bloomsday Book*, una bona guia gairebé paràgraf a paràgraf; o la *Chronicle of Leopold and Molly Bloom*, de Raleigh (el relat ordenat cronològicament de les vides d'aquests personatges), i naturalment l'*Ulisses Annotated*, de Gifford (el que haurien de ser les notes a peu de pàgina de la novel·la). Però, sobretot, no oblidem *James Joyce and the Making of Ulisses*, de Franz Budgen (que seria el famós *making of* de la novel·la). Franz Budgen va viure a Zuric mentre Joyce hi escrivia l'*Ulisses*, i Joyce li va anar explicant personalment molts dels *coms* i *perquès* de la seva novel·la: és, per tant, una font directíssima per a la comprensió del llibre. I ara que som aquí, hi ha cap editor a la sala disposat a proposar la traducció d'alguns d'aquests títols?

Em sembla que tothom sap que l'*Ulisses* no té argument; però, a banda d'això, molts comentaristes coincideixen a qualificar l'*Ulisses* de mancat d'emocions, és a dir, d'incapaç de provocar emocions, un llibre completament «a-sentimental». Episodis tristos com el de l'enterrament no indueixen a cap canvi d'estat d'ànim. I em sembla que a pocs els vindria de gust identificar-se amb cap dels protagonistes, com ens agrada fer-ho quan el protagonista és un autèntic heroi o heroïna. No és un llibre per engrescar. Tot i així, hi ha gent que s'ho passa bé llegint-lo; fins i tot hi ha qui no pot contenir les riallades mentre el llegeix (bé, l'humor és una cosa molt personal i cada persona i cada moment té la seva rialla).

Sigui com vulgui, voldria donar esperances als qui s'hi atreveixin: els monòlegs interiors intercalats en el relat (Al llindar de la porta va palpar-se la butxaca del costat buscant la clau. *No hi és. Als pantalons que m'he tret. L'haig d'anar a buscar. La patata, la tinc. L'armari gemega. No cal que la molestem. S'hi ha tombat altra vegada.* Va tancar la porta de casa rere seu molt fluix, més, fins que

el sòcol va encaixar suaument en el marc, una tapa guerxa. Semblava tancada. *Sigui com sigui, cap problema fins que torni.*); l'episodi del ciutadà, escrit amb la tècnica del «gegantisme» (La figura asseguda en un còdol gegantí als peus d'una torre rodona era la d'un heroi d'amples espatlles, caixa protuberant, membres poderosos, mirada franca, pèl roig, pigues a balquena, barba espessa, boca ampla, nas llarg, cap gros, veu fonda, genolls sortits, mans gruixudes, cames peludes, cara colrada i braços nerviüts. D'espatlla a espatlla mesurava unes quantes colzades, i els seus genolls muntanyosos com roques estaven recoberts, com ho estava la resta del cos allà on era visible, de pèls hirsuts i lleonats, de tint i duresa similar a la gatosa europea (*Ulex europeus*)); la visita a l'Hospital de la Maternitat, en què cada fragment està escrit seguint la història de la prosa (Emperò lo Misser Leopold mostrava una faç molt greu després de dir ses paraules per causa que encar estava afligit pels terrorífics xiscles de les dones patint lurs dolors e per ço com li havia vingut al cap que la sua bona muller Marion li havia infantat un sol fill mascle lo qual a l'onzè jorn de sa vida havia mort e negun home ab negú art pogué salvar-lo d'un destí tan escur. E ella estic ab lo cor espaventosament afligit per aquell mal tràngol e per al seu enterro li féu un bell cosset de llana d'anyell, la flor del ramat, per tal que no perís del tot e jagués llí gelat (car era llavors al mig de l'hivern)...); el penúltim episodi, redactat en forma de pregunta-resposta enciclopèdica (¿Quin acte realitzà en Bloom en arribar a la seva destinació? Davant dels graons de l'entrada de la casa amb el 4t dels nombres senars equidistants, el 7 d'Eccles Street, mecànicament inserí la mà a la butxaca del darrere dels pantalons per obtenir-ne la clau. ¿Hi era? Era a la corresponent butxaca dels pantalons que havia dut el dia abans del precedent. ¿Per què estava doblement irritat? Perquè l'havia oblidada i perquè recordava que s'havia recordat per a si dos cops de no oblidar-se'n. ¿Quines eren doncs les alternatives davant de la respectivament premeditadament i inadvertidament parella sense clau? Entrar o no entrar. Trucar o no trucar.), i el monòleg interior final de la Molly Bloom, seixanta pàgines sense punts ni comes que intenten representar el flux de consciència, o inconsciència, perquè la Molly està mig adormida (són tan diferents en Boylan parlant de la forma del meu peu que va veure de seguida abans i tot que ens presentessin quan era allà al Gremi de Forners de Dublín amb en Poldo rient i mirant d'escoltar jo

remenava el peu vam demanar 2 tes i pa de motlle amb mantega vaig veure'l que mirava amb aquelles dues velles conques de germanes que té quan em vaig aixecar i li vaig demanar a la noia on era tant se val amb allò que ja s'escolava i aquelles calces negres estretes que em va fer comprar estàs mitja hora per fer-te-les baixar sempre acabo mullant-me tota amb aquelles endergues d'última moda una setmana sí i l'altra també...), són perles que no s'hauria de perdre ningú.

Un altre dels propòsits de l'*Ulisses* és fugir de la tècnica tradicional de lectura: paraula rere paraula, frase rere frase, linealment, seqüencialment. Amb l'*Ulisses* no podem seguir estrictament aquest mètode: moltes vegades hem de frenar i retrocedir, les comes no són allà on ens agradaria que fossin, altres vegades hem de parar a rellegir; esperem desenllaços racionals i ens trobem amb un absurd que ens desconcerta... Per exemple, l'Stephen explica una endevinalla a la classe de l'escola on treballa: *El gall va cantar, / el cel era blau, / les campanes van tocar / onze campanades, ning, nang. / És l'hora que la pobra ànima / se'n pugi al cel de dalt.* Naturalment, els nens no arribar a endevinar-la perquè la solució és un absurd: *La guineu enterrant la seva àvia sota el grevoler.* L'únic que riu la gràcia és l'Stephen mateix.

Penso també que l'*Ulisses* no és llibre d'una sola lectura: jo diria que cal una primera lectura per desentranyar tots els significats possibles i després una segona o tercera lectures en què ens puguem oblidar dels comentaris i de les notes. Serà el moment, potser, d'apreciar-lo.

S'explica l'anècdota que Joyce, en fixar-se en el fill d'un cambrer, va dir al seu interlocutor que veia aquell nen un futur lector de la seva novel·la. Potser volia que el públic de l'*Ulisses* fos gent corrent, potser no buscava el reconeixement acadèmic, sinó el d'un lector per voluntat pròpia, el d'aquell lector anònim que, en un desafiament a si mateix, brega amb l'*Ulisses* i el fa seu.